

# Nogle Noter til Brundlund Slots Bygningshistorie.

Af Jørgen Paulsen.

---

Sønderjyllands politiske Historie har været et Hovedemne for saavel dansk som tysk Historieforskning lige siden Nationalitetskampen begyndte for godt og vel hundrede Aar siden. Da man fra begge Sider søgte at begrunde sine nationale Synspunkter historisk, blev Resultatet en lang Række Specialundersøgelser og adskillige store Oversigtsværker, som nu er Udgangsbaser for enhver, der giver sig i Lag med et Emne indenfor sønderjydsk Historie, hvad enten det gælder Forsøg paa at forske videre og dybere ved mere selvstændigt Studium, eller om at fortælle og skildre Træk af Landets Skæbne i en mere lettilgængelig Form for en større Læser- eller Tilhørerkreds.

Det forholder sig anderledes med Sønderjyllands Kulturhistorie. Her er endnu meget Stof, som slet ikke er behandlet. I nogen Maade skyldes det vel, at Kulturhistorie i det hele taget er et forholdsvis nyt Fag; men den stedmoderlige Behandling af netop Sønderjylland paa dette Punkt har utvivlsomt ogsaa sin Aarsag i et andet Forhold. Fra dansk Side betragtedes Hertugdømmet Slesvig jo gennem Tiderne indtil 1864 som en selvstændig Del af Riget, der ovenikøbet almindeligvis regnedes med til „de tyske Lande“ indenfor Helstaten. Kongeaen var et Skel, som danske Historieforskere og -forfattere standsede ved og kun sjældent overskred. Fra tysk, eller rettere holstensk, Side regnede man ganske vist Slesvig som hørende med til de tyske Dele, men Tyngdepunktet for tyske Historikere var og blev Holsten, hvis kulturhistoriske Emner de derfor viiede deres fleste Kræfter. Imidlertid maa Genforeningen 1920 nu forpligte til at give sønderjydsk Kulturhistorie den

Plads, som den har Krav paa. Her ligger en stor Opgave for danske Historikere. Paa dette Omraade er Sønderjyllands Jord nemlig ikke opdyrket i samme Grad som det øvrige Danmarks; Ploven maa sættes i mange Steder, før man kan tale om nogenlunde intensiv Drift. Det maa være en Spore, at der fra tysk Side arbejdes meget ihærdigt, hvad et Blik i det udmærkede kulturhistoriske Tidsskrift „Nordelbingen“ kan overbevise om.

Et interessant og lønnende Omraade indenfor Kunst- og Kulturhistorien vil Bygningshistorien altid være. Om end den danske Del af Sønderjylland ikke er Hjemsted for mange storslaaede eller særlig udsøgte Bygningsværker, naar man ser bort fra Kirkerne i Løgumkloster og Haderslev, findes der dog en hel Række gamle Bygninger, som fortjener at blive registrerede og nøje undersøgt, inden det bliver for sent. Der er her særlig Grund til at minde om Slotte som Sønderborg, Graasten og Augustenborg, Herregaarde som Schackenborg, Gram, Skovbølgaard og Sandbjerg, samt om en hel Række Borgerhuse i de sønderjydske Købstæder. De fortjener det saa meget mere set fra et dansk Synspunkt, som Pilen oftest vender mod Nord og er Udtryk for Kulturforbindelse med Danmark.

En Tilfældighed har ført ind paa det lille kultur- og bygningshistoriske Emne, som behandles her, nemlig Brundlund Slot ved Aabenraa; mange større og vigtigere Opgaver kalder, men Tilfældet benyttes til et lille Spadestik i den forholdsvis udyrkede Jord.

Den berømte danske Arkitekt Laurids Thura indleder sin Skildring af Brundlund fra Midten af det 18. Aarhundrede<sup>1)</sup> med følgende Bemærkning: „Iblandt alle de Steder, som i vore Lande føre Navn af Slotte, er dette uden al Tvivl det mindste, og af ringeste Anseelse“. Og han fortsætter efter at have nævnt, at Slottet er bygget af Dronning Margrethe i 1411: „Hvo som ey er underrettet om denne Bygnings Omstændig-

<sup>1)</sup> Den danske Vitruvius II Bd. (1749), S. 224.

heder, maa billig falde i Forundring, at saa stor, mægtig og splendide en Dronning, som Dronning Margrethe var, skulde have ladet sig nøye med at lade opføre et Slot af saa lidet Begreb, saa ringe Anseelse, og som med Hendes Majest. var saa lidet overensstemmende. . . .". Det, at den berømte Dronnings Navn er knyttet til Brundlunds Oprindelse, har utvivlsomt en væsentlig Del af Æren for, at det, skønt aldrig anvendt som egentlig Residens for Medlemmer af Konge- eller Hertughuset, alligevel medregnes blandt Slottene i Riget. Nogen stor Rolle i Landets Historie kom det aldrig til at spille. Med sin realpolitiske Indstilling havde Dronning Margrethe 1411, som Erstatning for det ældre Aabenraa Slot, der laa for Enden af Vestergade, begyndt at opføre en Borg der, hvor Faren truede mest, og hvor en Fæstning bedst vilde være i Stand til at modstaa Angreb mod den lille Købstad Aabenraa, nemlig i de side, sumpede Engstrækninger syd for Byen, paa et Højdedrag eller en Holm, der var omgivet af Grav og Vold. Hvor langt hun naaede med Byggearbejderne, inden hun Aaret efter døde af Pest paa et Skib i Flensborg Fjord, er ikke klart. Men da Kampen om Hertugdømmerne under hendes Efterfølger Erik af Pommern, igen blussede op, blev Brundlund utvivlsomt bragt i fuldt forsvarsdygtig Stand. 1428 blev den imidlertid indtaget af de holstenske Grevers Morbroder og Hærfører, Hertug Vilhelm af Brunsvig, hvilket blev en stor Ulykke, særlig for det videre Forsvar af Flensborg. Og ved den endelige Fred, der sluttedes i Vordingborg 1435, kom Hertug Adolf VIII, som Eneherre i Hertugdømmet med Undtagelse af Haderslev, Ærø og de vestslesvigke Enklaver, ogsaa i Besiddelse af Brundlund.

Med Hertug Adolfs Søstersøn, Kong Christiern I's Valg til Hertug 1460 standsede forløbig den politiske Kamp om Sønderjylland. Samtidig var de befæstede Borges Rolle udspillet. Ogsaa Brundlund ophørte nu med at betyde noget som Fæstning; Slottet blev herefter Residens for Kongens eller Hertugens Myndighed paa Stedet, Lensmanden eller Amtmanden, en Funktion, som det bibeholdt lige ned til vore Dage.

Fra den store Deling af Hertugdømmerne i 1544 indtil Inddragelsen af de gottorpske Dele af Hertugdømmet Slesvig midt i den store nordiske Krig 1713 var Brundlund med Aabenraa Amt i de gottorpske Hertugers Besiddelse. Fra den Periode er der kun levnet enkelte Oplysninger vedrørende Bygningen.<sup>2)</sup> Mens Amtsforvalteren Hans Petersen i 1580'erne udøvede Amtmandsforretningerne, byggede han den nordvestre Runddel og formentlig en, — i 1805 nedreven —, mærkelig Tilbygning paa Østsiden op imod det sydøstre Hjørnetaarn, hvori „hans fyrstelige Naade“ havde sit Sovekammer. Den fine Titel hentyder til daværende Hertug Adolf (1526—86; Hertug 1544), som af og til vides at have taget Ophold paa Brundlund, bl. a. en Gang han lod grave efter Guld og Sølv i Kolstrup-Skoven, et Foretagende, som selvfølgelig endte ganske resultatløst. I Begyndelsen af 1600 Tallet var en fin og lærd Adelsmand, C l e m e n t G a d e n t o r p, en kort Tid Amtmand paa Brundlund. Bygningen maa have haft hans ganske særlige Bevaagenhed, for skønt han kun sad i Embedet i mindre end to Aar, naaede han efter de skriftlige Oplysninger, der foreligger, at nedrive Slottet og lade det „vældigt forbedre“. Om en virkelig Nedrivning til Grunden af Dronning Margrethes gamle Borg har der dog næppe været Tale, vel snarere om en grundig Istandsættelse, der har givet Huset baade ud- og indvendigt et mere moderne Præg. Dette stemmer godt med det Udseende Brundlund vides at have haft i 1. Halvdel af det 18. Aarhundrede. Paa Billeder fra den Tid fremtræder det nemlig som en Bygning af helt renæssanceagtig Karakter, prydet med kraftige udvendige Gesimsbaand mellem Etagerne, hvorved de horisontale Træk stærkt fremhæves, med store fir-kantede Vinduer, placerede i fast Orden, samt med fastformede,

<sup>2)</sup> Bl. a. i Organisten Claus Møllers Beskrivelse af Aabenraa By fra Begyndelsen af det 17. Aarhundrede og dens Fortsættelse ved Provst Hübschmann. Jfr. Thomas Ries: Schloss Brundlund 1411—1911, Die Heimat, Maj 1911, S. 101—108, og Villhelm Marstrand: Aabenraa c. 1028—1523. En egnsplan- og byplanhistorisk Undersøgelse (1933), S. 96—122.



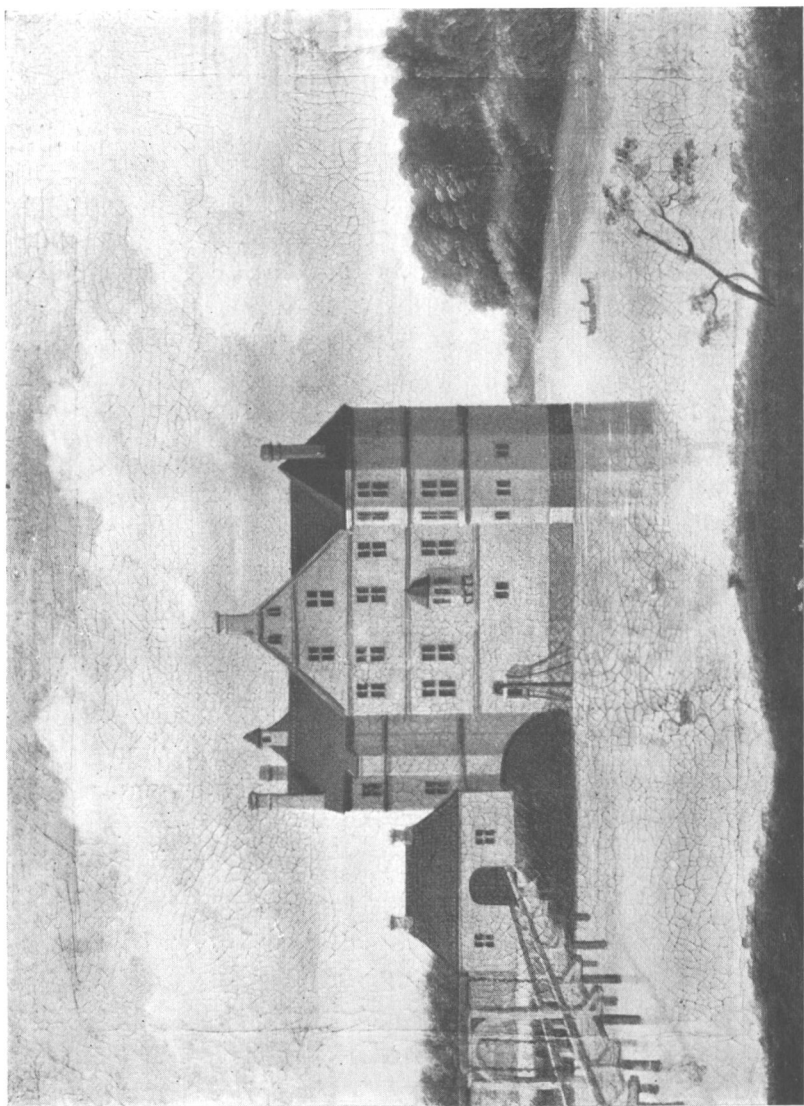


Fig. 1. **Brundlund Slot 1750, Set fra Nord.**  
Efter Csuachemaleri, udført af H. H. Eegberg. Nationalmuseet.

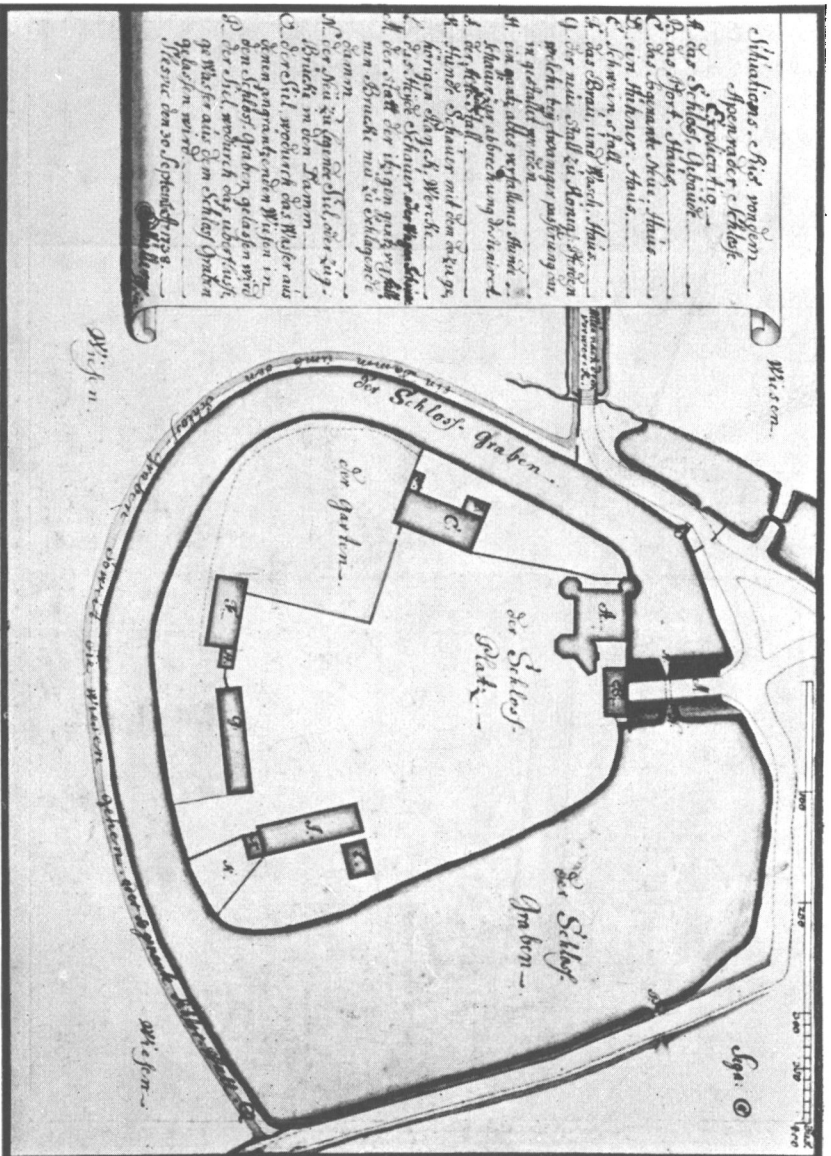


Fig. 3. Situationsplan fra 1738. Udarbejdet af kgl. Landbygmester O. J. Müller. Farvelagt Tegning i Rigsmarkivet.

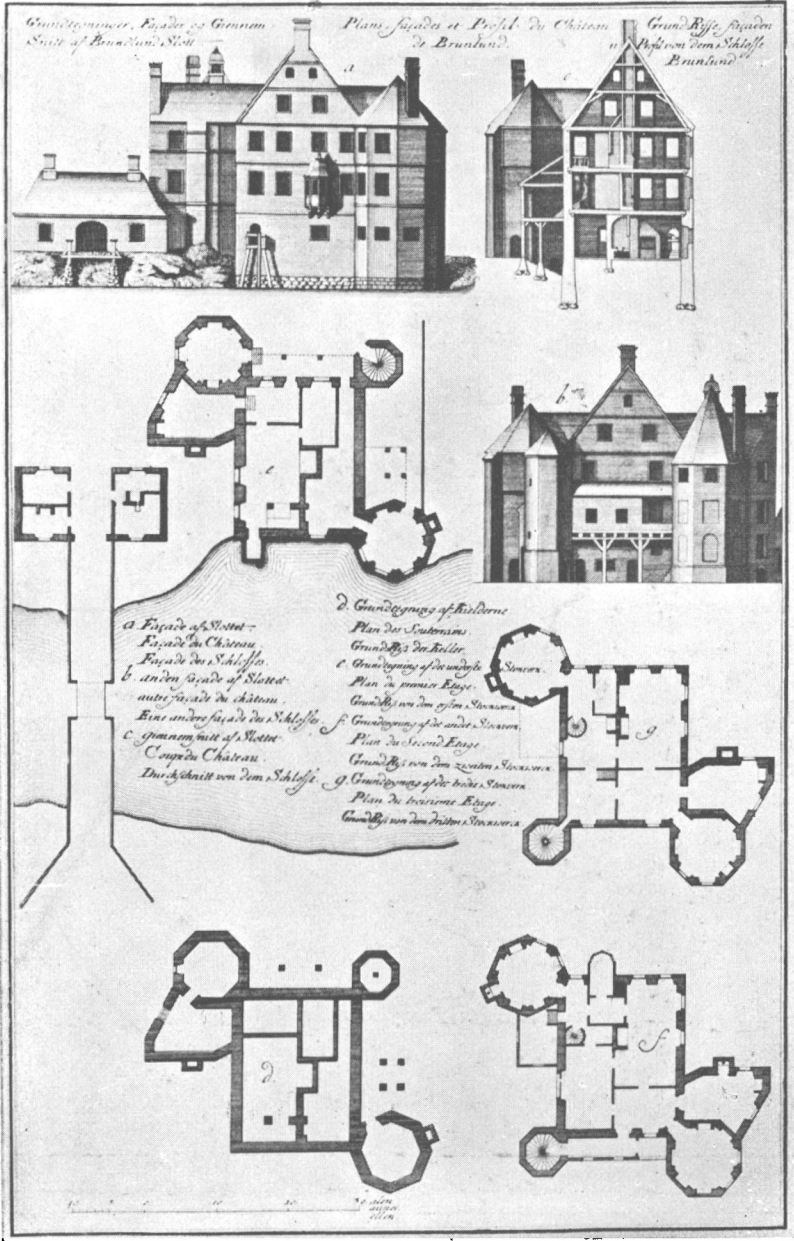


Fig. 4. Facader, Snit og Grundplaner fra Thura: „Den danske Vitruvius“ (1749).

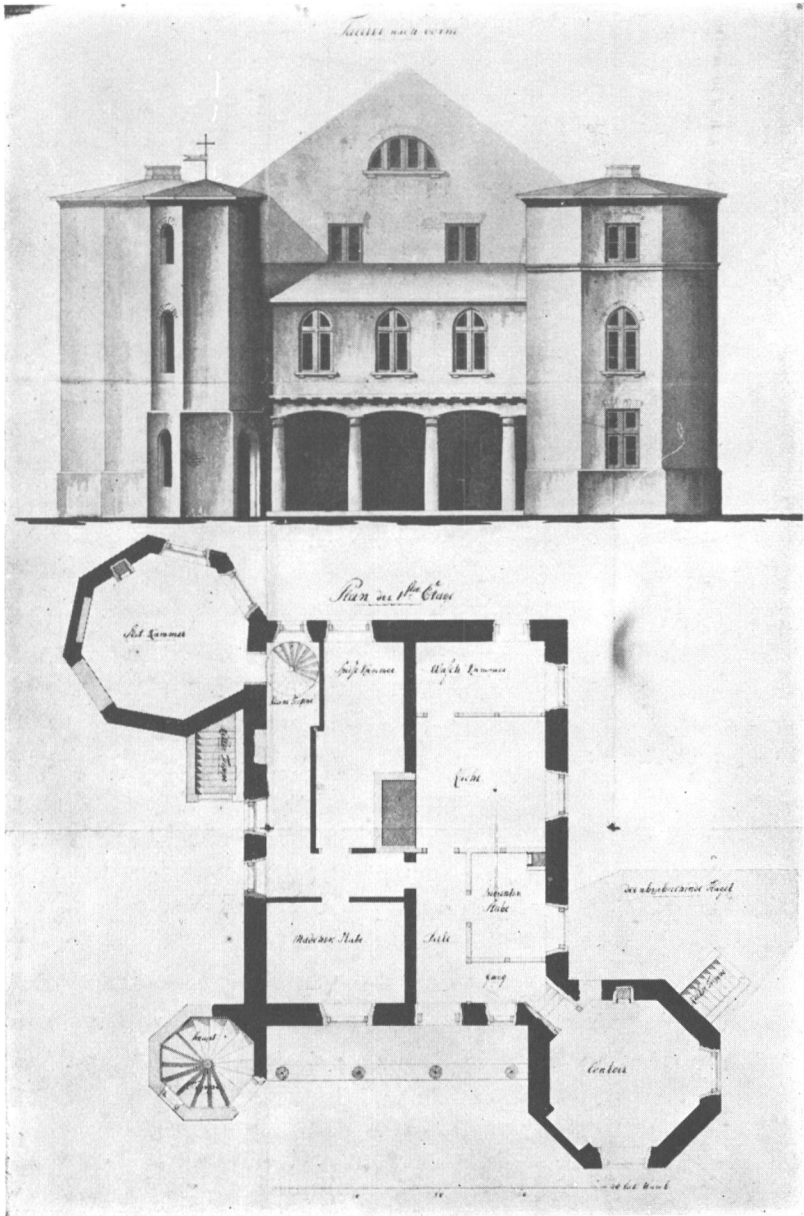


Fig. 5. C. F. Hansens Udkast til det ombyggede Brundlund Slot 1804. Facade, set fra Syd, og Plan over Stuetagen. Farvelagt Tegning i Rigsarkivet.

forholdsvis stejle Gavle og dertil svarende ret spidse Afdækninger paa Hjørnetaarnene, som kun ragede ganske lidt op over Taget. Paa Nordsiden i anden Etage var der bl. a. paa det ene Vindues Plads en pyntelig, lille Karnap. Netop saadan maa vi formode at Clement Gadentorps „vældigt forbedrede“ Brundlund har præsenteret sig, — i en Form, der var meget forskellig fra en middelalderlig Borg (Fig. 1).<sup>3)</sup>

Saa vel Amtsforvalteren J o a c h i m D a n c k w e r t h, der fungerede som Amtmand 1636-41, som hans Efterfølger J o h a n F r e d e r i k v o n W i n t e r f e l d t (1641—56) har udfoldet adskillige Bestræbelser for at forbedre Forholdene paa Slottet. 1653 skal det ældste Porthus ved Siden af Slottet være opført og en ny Bro lagt over Voldgraven. Den tidligere laa formentlig lidt vestligere lige foran den tilmurede Port i Hovedbygningen, som der endnu findes Antydning af i et bevaret spidsbuet Stik i Muren. Den nuværende „Slotsmølle“ er en Rest af et kraftigt, højt Brotaarn, som sandsynligvis gaar helt tilbage til den Tid, da Slottet var Fæstning. Begge de ovennævnte Amtmænd lagde megen Vægt paa Driften af den til Slottet hørende Ladegaard, beliggende lidt Vest derfor. Den sidste skal paa sin Hustrus Anmodning 1652 have opført en lille Bro over Graven paa Vestsiden, for at man lettere kunde komme over til Gaarden. Men Ladegaarden nedbrændte 1686 og synes derefter ikke at være genopført. Haven derved var baade før og siden tillagt Amtmanden uden særlig Afgift. I 1706 var der af Ladegaardsbygninger kun tilbage en stor Lo og et Gartnerhus.

Et Inventarium over Aabenraa Amt fra 1709<sup>4)</sup> giver et helt detailleret Billede af Slottet og Anlægget, som det var paa den Tid. Hele Øen, hvorpaa „Amtshuset“, som det allerede her kaldes, var beliggende, omgaves af en bred

<sup>3)</sup> Billedet findes i Nationalmuseet. Det er et lille Gouachemaleri, hørende til en hel Serie Prospekter af Slotte og Købstæder, som 1747—50 udførtes for Kongen af de to Malere H. H. Eegberg og Johannes Rach.

<sup>4)</sup> Aabenraa Amtstuearkiv. Afleveringer fra Statsarkivet i Kiel 1936, C II, 3, Nr. 422 (Landsarkivet).

Grav og en lav Vold. Paa Nordsiden førte en 40 Alen lang og 6 Alen bred Træbro, med en Vindebro midtpaa, over til Slots-  
holmen<sup>5)</sup>. Denne lange Bro var da endnu i ret god Stand, ef-  
tersom den lige (1706) var blevet grundigt repareret. Det sam-  
me kunde ikke siges om det lille Porthus paa 6 Fag, gennem  
hvilket man naaede ind paa Slotspladsen. Det maatte ihvert-  
fald kort efter fornyes fra Grunden. Om Hovedbygningen til  
højre for Indkørselen paa Holmens Nordside, der kaldtes „det  
gamle Beboelseshus“, skal her kun anføres et Par Træk, som  
kan medvirke til at gøre Billedet levende. Huset var paa 10  
Fag med hvælvet Kælder og derover 3 Stokværk. Det noteres,  
at der var tre Vindfløje paa Taget. I nederste Etage var der  
Køkken, Spisekammer, Borgstue, Pigeværelse m. m., samt i  
den østre Hjørnerunddel Amtskontor med en særlig afskildret  
Skrivestue. Her var bl. a. bevaret to Kaminbukke med Hertug  
Christian Albrechts (1659—94) Monogram. I Slotsgaarden lige  
udenfor Amtskontorets Vinduer var opstillet et Soluhr. I Spi-  
sekammeret opbevaredes et stort Tinfad med den sidste Her-  
tug, Carl Frederiks (1702—13) Navnetræk; det vejede sine 65  
Pund. Den store Vindeltrappe i Taarnet paa Bygningens syd-  
vestre Hjørne havde 55 Trin. Ad den naaede man op til de  
øvre Etager, hvis halve Snes Værelser udgjorde Amtmandens  
Bolig. En lille indvendig Vindeltrappe lettede den daglige For-  
bindelse mellem de to Etager. Øverst oppe var der Kornloft.  
I Runddelen mod Nordvest var det dybtliggende hvælvede  
Kælderrum indrettet som Fængsel efter alle Kunstens Regler.  
Det havde selvfølgelig Stengulv og indeholdt et Par Redskaber,  
som dengang hørte med til ethvert Fængsels faste Inventar,  
nemlig: „2 eiserne Klufen umb der Beinerne und dadurch ein  
Gross Eisern Bolt“ samt „2 Paar Handklufen“.

Hygiejnen stod endnu paa et middelalderligt Stade, hvil-  
ket Omtalen af Retiraderne, som for det meste var placeret i  
Runddelen mod Nordvest og havde Skakt til Voldgraven, an-

<sup>5)</sup> Oplysningen i Trap: Danmark VII Bd. (1930), S. 398, om at  
Amtsforsvalter Danckwerth 1653 skal have anlagt den nuværende  
Dæmning over Graven, kan saaledes ikke være rigtig. Den mod-  
bevises ogsaa af de to Billeder.

tyder. Om en af dem siges, at den var tilbygget, staaende paa 4 Egepæle i Voldgraven. Uden Tvivl er det den mærkelige lille Udbygning paa Nordsiden, der endnu ses paa H. H. Eegbergs Billede fra 1750 (Fig. 1) og paa Thura's Gengivelse af Slottet (Fig. 4). Ved den samme Slotsgrav, som altsaa tjente til Kloak-afløb, var anbragt en Vaskebænk, hvorved vel Hovedvasken kunde forrettes!

Ude paa Slotspladsens vestre Side, lidt svd for Hovedbygningen, laa det saakaldte „nye Hus“ med Gavlender mod Syd og Nord. Det var 9 Fag langt og meget bredt, men kun i een Etage. Over Døren til Forstuen sad en Sten med Hertug Frederiks Navnetræk; det var altsaa formentlig opført af den næstsidste Hertug, Frederik IV (1694—1702), hvilket Bygningsens Navn synes at bekræfte. I det indre var der en større Retssal, hvor Retshandlerne foregik, samt endvidere en Række mindre Kamre, hvøraf et Par beregnet til Bolig for Sekretæren. Det er den Bygning, som i den nyere Tid gik under Navnet „Arkivbygningen“.

Endelig siges det i Inventariet: „Noch steht auf dem Platze ein Holtzern Esel woran ein Halsseisen“. Denne Bemærkning fremmaner Billedet af Datidens brutale Straffemidler, der ogsaa anvendtes i den daglige Hustugt.

Da det under den store nordiske Krig var lykkedes Kong Frederik IV at gennemføre sine Planer med Hensyn til Slesvig paa den Maade, at de gottorpske Dele af Hertugdømmet inddroges, blev Aabenraa og Løgumkloster Amter lagt ind under een Amtmand

I de første kgl. Amtmænd, Hans Caspar von Platens (1713) og Johan Ludvig Pincier, Friherre von Königsteins (1714—23) Embedsperioder er der sandsynligvis ikke sket Forandringer paa Brundlund<sup>6)</sup>. Den første

<sup>6)</sup> Vedrørende Amtmændene henvises til F. J. West: De kongelige Amtmænd i Hertugdømmet Slesvig 1660—1864, Personalhistorisk Tidsskrift 7 Rk. VII Bd., S. 1—16, og Palle Rosenkrantz: Amtmandsbogen (1936).

sad kun i Embedet nogle Maaneder, inden han blev afsat paa Grund af Underslæb, og den anden blev boende i Slesvig, hvorfra han udøvede Embedsforretningerne. Først efter at Christian Albrecht von Massow 1723 var tiltraadt som Amtmand over Aabenraa og Løgumkloster Amter hører man igen nærmere om Brundlund.

Selv om den smukke Renæssancebygning, „Slottet“ i Løgumkloster, var blevet sat grundigt i Stand i Aarene umiddelbart efter Krigen og derefter maatte anses for en meget respektabel Amtmandsresidens, foretrak von Massow dog, trods indstændige Henstillinger fra Regeringen, det langt mindre komfortable, men mere bekvemt beliggende Slot ved Aabenraa. Da dettes Hovedbygning imidlertid i alle Henseender var utidssvarende, varede det ikke længe, inden der gik Ansøgning fra Amtmanden ind til Rentekammeret om at faa den grundigt restaureret. Kort efter hans Tiltræden blev der bevilget Penge til en større Reparation og til Opførelsen af et nyt Porthus. Den kgl. Resolution er dateret 17/8 - 1723 og indeholder foruden Bevillingen af Overslagssummen paa 448 Rdl. 40 Sk. en Ordre til Udvisning af Træ i de kongelige Skove. Amtmanden faar Tilladelse til at sætte Arbejdet i Gang snarest og skal paase, at det stipulerende Beløb ikke overskrides<sup>7)</sup>. Ved Sagen ligger en Tegning af Porthusets Facade og Grundplan. Det enkle, lille Hus, hvori Portneren havde sin Bolig til venstre, medens den højre Del optoges af Fængsler til „Maleficanterne“, genkendes let paa Billedet (Fig. 1).

Men Chr. A. v. Massow, der 1728 havde indgaaet Ægteskab med Dronning Anna Sophies Kammerfrøken Marsilia von Grabow, fik snart at føle, hvor brøstfæddig hans Bolig var trods de foretagne Reparationer. Der kan ikke være Tvivl om, at han staaer bagved det Forslag, som indsendes til Rentekammeret gennem den kgl. Landbygmester for Hertugdømmerne,

<sup>7)</sup> Rentekammerets Tyske Forestillinger 1723 (Rigsarkivet). Kiel Afleveringer 1936 C. II, Nr. 37: Betr. das Amtshaus Schloss Brundlund nebst Zubehör (Landsarkivet).



Claus Stallknecht<sup>8)</sup>). Det gik ud paa, at Slottet skulde nedrives, og det saakaldte „nye Hus“ i Stedet for udvides og indrettes til Amtmandsbolig. Motiveringen var, at Hovedbygningen var meget forfalden; det var desuden en uanselig Bygning, som oprindeligt „af Dronning Margrethe ogsaa kun var tænkt som Porthus“ til et virkeligt Slot, der aldrig var blevet fuldført<sup>9)</sup>). Forslaget gik igennem og fik kgl. Resolution 24/11 - 1732; men uheldigvis gik Stallknecht hen og døde, endnu inden Planen var blevet virkeliggjort, og Sagen blev derefter ganske rolig henlagt i nogle Aar.

Fra 1735 søgtes Forhandlingerne om Byggearbejdet imidlertid igen fremmet ved en meget livlig Brevveksling mellem de fire Organer, der havde med Sagen at gøre, nemlig Amtmanden, Landbygmesteren i Slesvig, Ingeniørkaptajn, senere Major Otto Johann Müller<sup>10)</sup>, Kammeret paa Gottorp<sup>11)</sup> og Rentekammeret i København. Fra Amtmandens Side pegedes der paa, at Slottets undergivne Bønder var pligtige til at yde Haand- og Spandtjeneste ved Bygge- og Reparationsarbejder paa Slottet, hvilket vilde kunne lette og billiggøre Byggeplanernes Gennemførelse meget. Centraladministrationen som den mere tilbageholdende Part lader først Spørgsmaalet om Tjenesteydelserne grundigt undersøge, for derefter at henstille til Amtmanden, at Undersaatterne ikke besværes i Utide og derved forhindres for meget i deres „Oeconomie“. Man

---

<sup>8)</sup> Claus Stallknecht (1681—1734), Statsbygmester i Altona 1714, kgl. Landbygmester i Slesvig, Holsten og Oldenburg 1731. Hovedværk: Raadhuset i Altona. Forestod Nedrivningen af Duborg 1719 og af Slottet i Tønning 1733.

<sup>9)</sup> Opfattelsen af Brundlund som et oprindeligt Porthus gaar kun tilbage til det 18. Aarhundrede og synes udelukkende baseret paa de synlige Rester af en Port i Hovedbygningens Nordmur. Huset er dog efter middelalderlige Forhold saa stort, at man ikke behøver at nære Tvivl om, at det er selve Borgen.

<sup>10)</sup> Otto Johann Müller var fra 1734 kgl. Landbygmester i Slesvig. Det eneste kendte Arbejde af ham er Christianskirken i Ottensen.

<sup>11)</sup> Christian VI oprettede 1735 et selvstændigt slesvig-holstensk Kammer paa Gottorp, hvorunder henlagdes en stor Del af Hertugdømmernes Kammersager, dog saaledes at Rentekammeret i København vedblev at være sidste Instans i alle Sager af større Vigtighed. Kammeret paa Gottorp blev igen ophævet, da Christian VI var død.

mærker imidlertid, at Amtmanden sætter alt ind paa at faa bygget; bl. a. arbejder han bag Kulisserne med Underhaands-henvendelser til forskellige af Kammerets Embedsmænd<sup>12)</sup>. Han udarbejder Skitser, som O. J. Müller benytter til Tegningen af et Udkast til et nyt og virkeligt tidssvarende Palæ, som tænkes opført over „det nye Hus“ (Fig. 2). Det var altsaa en Genoptagelse af Stallknechts Plan. Af de vedlagte Conditioner ses det, hvorledes Huset i alle Enkeltheder tænktes indrettet. Facade-Udkastet, der fremstiller et anseligt, omend enkelt, Barokpalæ, godtgør, at Müller i mangt og meget har søgt sit Forbilled i den danske Arkitekturkreds fra Tiden omkring 1700<sup>13)</sup>. Karakteristisk er f. Eks. Træk som den faste, symmetriske Facadeordning, Hjørnekvadrene og de smaa Kviste paa Taget. Midterpartiet er her kun fremhævet ved et smalt Vindue paa hver Side af Hoveddøren, — ikke ved Fronton, Pilastre eller Fremspring, som det ellers var almindeligt i den Tid. Bygningens Maal var: Højde til Taget 32 Fod, Længde 120 Fod, Bredde 44 Fod, Tagets Højde 15 Fod; Hoveddørens H. 9 Fod, B. 4 Fod; Vinduernes H. 8 Fod, B. 4 (2) Fod; Kældervinduernes H. 3 Fod, B. 1½ Fod. Der skulde være to Etagers samt Kælder under hele Huset. Paa nogle skitseagtige Udkast er tillige anført de enkelte Rums Benævnelser.

Imidlertid trak Sagen endnu en Gang i Langdrag trods alt muligt Pres fra Amtmandens Side. Et Par Aar fik den Lov til at hvile for først i 1738 at blive genoptaget i Forbindelse med Spørgsmaalet om en Fornyelse af den lange Træbro, der førte over til Slotsholmen. I den Anledning udarbejdede O. J. Müller den meget oplysende Plan over hele Amtshus-Komplekset, som gengives her (Fig. 3)<sup>14)</sup>.

<sup>12)</sup> Bl. a. til den 1. Deputerede K. F. Holstein og til Sekretæren Georg Pauli.

<sup>13)</sup> Jfr. f. Eks. Christopher Marselis' Udkast til Kollegiebygningen i København (gengivet i Fr. Weilbach: Dansk Bygningskunst i det 18. Aarhundrede (1930), S. 61).

<sup>14)</sup> Planen findes vedlagt Bilagene til Kgl. Resolution af 4/9 1744. Rentekammerets Tyske Forestillinger. (Rigsarkivet).

Lige for Indkørslen paa Holmens Nordside laa den lille Portbygning (B) med Gennemkørsel i Midten. Vest derfor Hovedbygningen (A), hvis Plan, naar man ser bort fra den skæve Tilbygning ved Sydøsttaarnet, er den samme som nu. Det saakaldte „nye Hus“ (C) laa omtrent midt paa Holmens Vestside. I to smaa Sidefløje paa Bygningens Vestside (D og E) var der

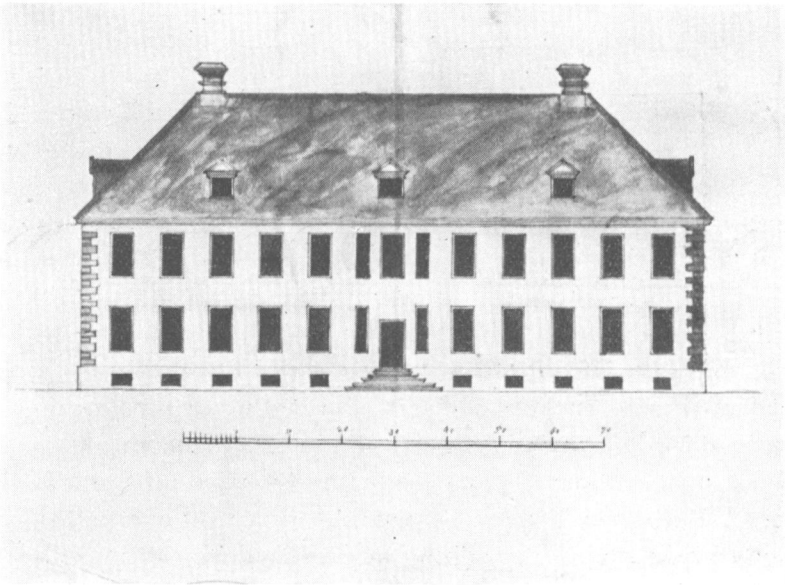


Fig. 2. Udkast til et nyt Amtshus i Aabenraa 1735  
 Af kgl. Landbygmester, Kaptajn O. J. Müller.  
 Tegning i Landsarkivet i Aabenraa

Hønsesus og Svinestald. Syd derfor var et større Stykke af Holmen indhegnet som Have. Paa Sydsiden laa endelig en Række Udbygninger, af hvilke den ene („Staldbygningen“) endnu er delvis bevaret. Den vestlige (F) rummede Vaskehus og Bryggers; op mod dens Østende laa et meget gammelt og forfaldent Hundehus (H), om hvilket anføres, at det var bestemt til Nedrivning. I Forlængelse af dette Hus laa den lange „nye Stald“ (G), hvor de kgl. Heste opstaldedes, naar de ved Lejlighed passerede Slottet. Den ret anselige lange Bygning, der laa vinkelret paa Stalden (I), kaldes „den gamle Ridestald“. Ved

dens Sydgavl laa et Hundehus (K) med tilhørende plankeindhegnet Gaard. Øst for dens Nordende laa endelig et Brand- og Vognskur (L).

I Stedet for en ny Træbro, som vilde fordre bestandige Reparationer, foresloges det, som angivet paa Tegningen (M), at bygge en Dæmning over Graven. Jorden dertil, siges det, kunde tages fra selve Slotspladsen, hvorved Arbejdet vilde blive forholdsvis let at udføre for de hoveripligtige Bønder, hvis Antal her ansættes til ca. 100. Man diskuterer, om der skal være Sluse eller Vindebro i Forbindelse med Dæmningen. Af Sikkerhedsgrunde ender man dog med at foreslaa den sidste Løsning. Det anføres, at Forhørene saa vil kunne foregaa mere betryggende, ligesom Fangerne i Amtsfængslerne vil være anbragt mere sikkert, hvilket er vigtigt, fordi de indespærrede ofte er meget „besværlige Folk“ som „Zigeunere, berygtede Landstrygere og andre Delinquenter“. En Dæmning med Sluse vil desuden betyde en større Fare for Oversvømmelser af Engene, hvilket igen let kan føre til en Foringelse af Forpagtningssummen for Ladegaardsjorden. Endelig anføres det, at Dæmningen maa forsynes med et Rækværk, da der ellers let vil kunne ske Ulykker, f. Eks. naar Kongen besøger Aabenraa og overnatter paa Slottet. Den sidste Hentydning har selvfølgelig skullet tjene til at lette Sagens Gennemførelse, men der var dog den Realitet bagved, at Slottets Hverdag engang imellem virkelig afbrødes ved kongelige Herskabers korte Ophold, enten naar de var paa Rejser rundt i Riget, eller naar de paa Vej til Udlandet drog ned igennem Hertugdømmerne.<sup>15)</sup>

Af økonomiske Grunde fraraades mærkeligt nok nu den tidligere Plan om at nedrive Slottet og omdanne det saakaldte „nye Hus“, som alligevel ikke kunde blive en „durable“ Amtmandsbolig. Man vil, siges det, komme til at mangle sikre Kælderrum til gode Fængsler, som de fandtes paa det gamle Slot, og Materialerne fra den gamle Bygning vil højst kunne

<sup>15)</sup> I 1748 motiverer Amtmanden nogle Reparationer med, at Frederik V har opholdt sig paa Slottet.

udbringes til 500 Rdl., et Beløb, der var meget mindre end beregnet. Overslaget opstilles nu saaledes, at en Reparation af det gamle Slot samt Bygningen af en Dæmning med Vindebro vil komme til at koste ialt 1546 Rdl., medens en Nedrivning af Slottet og „Tilpasning“ af det nye Hus til Amtmandsbolig vil beløbe sig til ialt 2752 Rdl. Konklusionen bliver derfor selvfølgelig, at en Reparation af Slottet er langt at foretrække for en Nedrivning.<sup>16)</sup>

Endnu skulde det dog vare adskillige Aar, inden Forslaget blev til Virkelighed. Først ved kgl. Resolution af 4. Sept. 1744 gaves der Tilladelse til Iværksættelse af Arbejdet med Bygningen af en Dæmning, mens Slottets Hovedreparation endnu engang udsattes til senere.<sup>17)</sup> Det maa have været en stor Skuffelse for Amtmand Massow, at han saaledes trods alle sine Anstrengelser ikke kom væsentlig videre. Og Bygningen maa efterhaanden være kommet i en slem Forfatning, da der vel var Grænser for, hvormeget Amtmanden kunde ofre af sin egen Lomme paa Istandsættelser og Forbedringer.

Massow synes at have været en ret bitter og stram Herre. En anden Sag med Tilknytning til Brundlund tyder derpaa. Fra gammel Tid var Slotsgade underlagt Brundlund. Husejerne var pligtige til at yde visse Tjenester paa Slottet, omfattende dels rent husligt Arbejde som Hjælp ved Brygning, Tøjrulning, Rengøring af Lygter, Pudsning af Fodtøj o. s. v., dels Høbjergning. Endvidere maatte de ved visse Lejligheder stille Sengetøj til Raadighed for Amtmanden, oprindeligt vel naar der kom officielle Gæster til Huse, men senere af Amtmændene udnyttet til mere privat Fordel. En Liste over de tjenesteplichtige Beboere fra 1740 omfatter ialt 35 Navne. Ved denne Tid ansøger seks Beboere i Slotsgade om Fritagelse for denne Hovtjeneste, der efter deres Udsagn i von Massows Embedsperiode har udviklet sig til at blive værre end selv Livegenskab<sup>18)</sup>! Det

<sup>16)</sup> Kiel Afleveringen, C. II, Nr. 38 (Landsarkivet).

<sup>17)</sup> Rentekammerets Tyske Forestillinger 1744. (Rigsarkivet).

<sup>18)</sup> Kiel Afleveringen, C. II, Nr. 38 (Landsarkivet).

udmales i de sorteste Farver, hvordan Tjenesten varer fra Daggry til Kl. 9—10 om Aftenen, hvordan Tjenestefolkene, som sendes hen paa Slottet, maltrakteres med Klø og Fængsel, og hvordan det udlaante Sengetøj Gang paa Gang tilbageleveres i en forfærdelig Stand. Det hævdes, at Amtmanden aldrig har faaet Approbation til at kræve saadant Hoveri, og at dette oprindelig var begrænset til korte Perioder, naar Hertugerne tidligere af og til opholdt sig paa Slottet, men at det af den nuværende Amtmand var blevet udnyttet til noget helt andet. Ansøgningen konkluderer i et Tilbud om at yde en Afgift af hver Husstand for fremtidig Fritagelse for Tjenesten.

Amtmandens Redegørelse i Anledning af Klagepunkterne er selvfølgelig vidt forskellig fra det af Beboerne fremførte, og ved kgl. Resolution fastslaas det da ogsaa, at han har været i sin gode Ret til at fordre, hvad han har gjort, samtidig med at Klagerne faar en „Næse“ for den frække Skrivemaade, de har gjort Brug af. Men Sagen var ikke dermed ude af Verden; nogle Maaneder senere fik den ene af Klagerne, — vel ham, der havde sat hele Sagen i Gang, nemlig Controlleur Jes Tychsen, — en Dom, fordi han ikke vilde rette sig efter Resolutionen.

Imidlertid, efter at Chr. A. von Massow 1752 var død, blæste der en mildere Vind. Nu forhandles der om Afløsning af Tjenestepigten med en Sum, der sættes til ialt 40 Rdl., og Amtsforvalteren opsætter herefter et Register over, hvad hver enkelt af Slotsgades Husejere maa yde til den samlede Afløsningssum.

Skønt Brundlund kun var en beskeden Amtmandsresidens, anvendtes det gamle Slot dog, som ovenfor berørt, af og til som kongeligt Opholdssted for en enkelt Nat e. l. Dette har været bestemmende for Thura, da han i Midten af det 18. Aarhundrede optog Bygningen i sit store Arkitekturværk „Den Danske Vitruvius“, hvor de fleste kongelige Slotte i Danmark og Hertugdømmet Slesvig findes gengivne i Kobberstik og er kort beskrevne. Det er betegnende for denne Arkitekts Syn

paa Renæssancen, at det virkelig statelige og stilmæssigt udmærkede „Slot“ i Løgumkloster ikke fandtes værdigt til Optagelse i det monumentale Værk. Men Brundlund findes her alt-saa, og derfor er vi nu i Besiddelse af udmærkede Oplysninger baade om Slottets Udseende og om dets indvendige Rumfordeling, — takket være de gengivne Facader samt Grundplanerne over de forskellige Stokværk (Fig. 4)<sup>19)</sup>. Nordsiden (a) er i alle Hovedtræk helt som paa det ovennævnte lille Gouachemaleri fra samme Tid. Sydsiden (b) præsenterer sig med en hjælkebaaren Svalegang i 1. Sals Højde mellem Trappetaarnet og det sydøstre Hjørnetaarn. Den udgør for Størstedelen en lukket Gang, men dens østre Trediedel er dog aaben som en Altan. Paa Vestsiden (c) var der en lignende, men mindre Udbygning op imod det nordvestre Taarn. Den skæve Tilbygning paa Østsiden op imod Sydøsttaarnet har været med til at præge Tagformen, idet denne Fløj var afdækket med et Saddeltag paa tværs af Hovedbygningens Hovedtag; dets Afslutning mod Øst var en skraa Gavl ind mod Hjørnetaarnet, saaledes som det fremgaar af Billedet af Sydfacaden (b).

Ved at sammenholde Grundplanerne af de forskellige Stokværk med de gamle Inventarfortegnelser er det muligt helt at rekonstruere den daværende Rumfordeling. Den var særlig for første og tredie Etages Vedkommende væsentlig forskellig fra den nuværende. Første Etage (e) var Køkkenregion. I anden Etage (f) var Amtmandsboligens Opholdsstuer samt Soveværelse og i tredie Etage (g) nogle Kamre samt en Stue for Sekretæren, alt efter samme Ruminddeling som i anden Etage.

I Amtmand Joachim Ehrenreich von Behr's Embedsperiode (1756—68) var Brundlund tilsyneladende i Fare. Spørgsmaalet om en Nedrivning af Slottet rejstes af Rentekammeret, og Amtmanden opfordredes derfor til at søge sig en passende Bolig i Byen. Men han svarer, at der i Aabenraa ikke er et eneste Hus at faa, som kan tjene ham til Bolig, selv-

<sup>19)</sup> Den danske Vitruvius II Bd. (1749), Pl. 129.

om han er villig til at indskrænke sig nok saa meget. En Nedrivning vil desuden ramme ham meget slem, da han netop paa egen Bekostning har ladet de fleste Værelser tapetsere og male. Iøvrigt er Hovedbygningen slet ikke saa slem forfalden, som man tror, skriver han; kun staar det daarligt til med Tag, Vinduer og Døre. Han beroliger endelig Rentekammeret med, at naar Slottet først er blevet repareret, vil det ikke kræve væsentlige Udgifter i en lang Aarrække<sup>20)</sup>.

Det lykkedes ham virkelig at faa Rentekammeret med til en ny Reparation, som fandt Sted 1758. Det samme gentog sig, da Efterfølgeren, Baron F r e d e r i k W i l h e l m W e d e l - J a r l s b e r g i 1768 traadte til. I Mellemtiden var det ganske vist blevet fastslaaet ved kgl. Resolution af 18/2 1762, at Aabenraa Slot hørte til dem, der skulde indgaa, men denne Bestemmelse var maaske mest tænkt som en Formalitet, beregnet paa at sætte en Bremse for altfor store Krav fra Amtmændenes Side. I hvert Fald blev de kongelige ved med at bruge Slottet under korte Ophold paa deres Rejser. Et Vidnesbyrd derom har vi i en Skrivelse fra Kammerherre Behr af 23/1 1768, hvori han frabeder sig at skulle betale nogle „privative Pladser“, som (før 1766) var indrettet i Anledning af, at baade Statholderen, Prins Carl af Hessen og hans Gemalinde, Prinsesse Louise, samt Kongen (Frederik V) og Prins Christian (VII) havde boet paa Brundlund.

Istandsættelserne under Baron Wedel i Aaret 1769 viste dog endnu engang med al Tydelighed, hvor skrøbelige Bygningerne var. Medens Arbejdet var under Udførelse, maatte Overslagene Gang paa Gang forhøjes; snart var det Dele af Murene, snart det nordvestre Taarn, der truede med Nedstyrtning. Murdele paa ikke mindre end  $120 \times 2$  Alen  $\times 1\frac{1}{2}$  Sten maatte helt ommures og den skæve Sydøstgavl fornyes. Det oprindelige Overslag lød paa 279 Rdl. men de anslaaede Omkostninger løb efterhaanden op til ikke mindre end 1439 Rdl.

---

<sup>20)</sup> Kiel Afleveringen, C II, Nr. 37 (Landsarkivet).



Arbejdet blev ledet af den nye kgl. Landbygmester for Slesvig J. G. Rosenberg<sup>21)</sup>. Wedel-Jarlsberg sad kun i Embedet til April 1772, da han udnævntes til Overlanddrost i Grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst. Om Efterfølgeren, Greve Gustav Frederik Holck-Winterfeldt kan noteres, at han anlagde en Iskælder i Hjelm Skov, men baade i hans og den følgende Amtmand Otto Frederik Bardenfleths Perioder, der hver kun varede godt et Aar, skete der kun mindre Reparationer paa Slottet. Under Kammerherre Leopold Samuel v. Schmettau (1775—1802) blev det derimod grundigt istandsat (1785), denne Gang til et anslaaet Beløb af 1089 Rdl.; Arbejdet fandt atter Sted under en ny kgl. Landbygmester, nemlig Major Johan Herman Motz<sup>22)</sup> Ledelse. Men stadig var Brundlund som et Danaidernes Kar; Gang paa Gang krævede Bygningen store Beløb til Istandsættelser, og lige meget hjalp det.<sup>23)</sup> Omkring 1800 var man dog blevet klar over, at nu gik det ikke længere. Det træder tydeligt frem, da v. Schmettau 1802 efterfølges af Kammerherre Conrad Daniel von Blücher (1802—1808). Den første bevidner ved den Lejlighed, at der maa ske noget meget indgribende, hvis der ikke skal indtræffe Ulykker<sup>24)</sup>. Bl. a. truer Taget paa det østlige Taarn med at styrte sammen. Husfogden, Kaptajn Born, bistaar den nye Amtmand i hans Beklagelser over Bygningens Tilstand ved at erklære,

<sup>21)</sup> J. G. Rosenberg (1709—76). Boede siden 1736 i Kiel; før 1748 Bygmester i hertugelig pløenskt Tjeneste. Byggede i Danmark bl. a.: Frederiksdal, Margaard, og i København Odd-Fellow Palæet, Bernstorffs Palæ, Dehns Palæ. 1760—76 kgl. Landbygmester i Kiel.

<sup>22)</sup> J. H. Motz efterfulgte Rosenberg som kgl. Landbygmester 1776—1804. Har bl. a. ombygget Louisenlund ved Slesvig.

<sup>23)</sup> Beskrivelsen i Trap opgiver, at Brundlund i det 18. Aarh. er blevet stærkt omdannet. De her fremdragne Aktstykker tyder ikke paa noget saadant. Heller ikke Reparationen i 1785 har ændret noget væsentligt ved Slottets Udseende.

<sup>24)</sup> Rtk.'s 1. slesvigske Kontor 1773—1841. Akter vedrørende Brundlund Slot i Aabenraa 1791—1821. (Rigsarkivet). — Heri er hele den C. F. Hansenske Byggesag samlet, dog at de tilhørende Tegninger er udtaget og henlagt i særlig Mappe sammen med nogle Udkast af Professor Winstrup i Kortsamlingen. (Planer og Tegninger fra Krigsministeriets Arkiv, Nr. 12).

at Fundamenterne adskillige Steder er vejet ud, andre Steder sunket, at Murene er fulde af store Revner, at Taget giver efter og snart er helt bølgeformet, samt at Bjælkeværket er delvis knækket og sunket ind imod Bygningens Midte, hvorved Gulve og Lofte er kommet til at hælde stærkt. Den store Skorsten midt i Huset faar en stor Del af Skylden for Kalamiteterne. Det vedlagte Overslag til en Istandsættelse lyder her paa det første Stadium kun paa 824 Rdl. I 1803 henvender Amtmanden sig paany til Rentekammeret med et Nødraab om, at det nu er højst nødvendigt, at Slottet repareres, for at ikke dets Beboere skal løbe Risikoen for at blive begravede under Ruinerne. Som et drastisk Eksempel paa Forfaldet anfører han, at efter en Snestorm den 3. Marts maatte alle hans Folk en hel Dag skovle Sne fra Loftet, og hans Børn kælkede deroppe, som var det i Slotsgaarden! Rentekammeret resolverede da endelig, at den daværende Landbygmester for Holsten, senere Professor C. F. Hansen, skulde besigtige Slottet og indsende en Beretning om, hvad han mente, der burde foretages. Paa en Gennemrejse fra København til Altona, hvor Hansen boede indtil 1804, besigtiger han Brundlund og indsender derefter et Pro-Memoria, dateret 10/6 1803. Han erklærer heri, at den gamle Bygning, trods det at den hist og her endnu har nogle gode Mure, m. H. t. alle andre Bestanddele (Tag, Bjælker, Lofter, Vinduer og Døre) er i en saadan Forfatning, at den ikke staar til at redde ved en Reparation. Selv en Hovedreparation, med en Bekostning paa 1600—1800 Rdl. vilde ikke være tilstrækkelig til at afhjælpe Manglerne. Han foreslaar derfor, da Slottet kun er en forholdsvis lille Bygning, som har et godt Fundament og endnu delvis gode Mure, at det nedrives til Grunden og „med Bibeholdelse af nogle Dele af Murværket genopføres paa det gamle Fundament“. Paa denne Maade vil Huset beholde sin „gotiske Form, som passer saa smukt i den romantiske og skønne Egn“. Naar de gamle Materialer udnyttes, vil en saadan Plan efter hans Mening kunne fuldbyrdes for ca. 4000 Rdl. Amtmanden vil, i den Tid Byggearbejdet staar paa, kunne bo

i Sidebygningen, der nylig var blevet repareret. Ved et nyt Besøg i April 1804 undersøger C. F. Hansen Bygningen meget nøje og drøfter den indvendige Indretning med Amtmanden. I en Indberetning derefter fastholder han sin Idé om at udnytte de gamle Mure saa meget som muligt og at bibeholde den gamle Form,“ som ved den romantiske Beliggenhed ikke gør nogen daarlig Virkning“. Hans Konduktør Frederik Christian Heylmann har samtidig foretaget Opmaalinger og Beregninger paa Stedet, hvorefter Omkostningerne nu anslaaes til 4580 Rdl. Det siges udtrykkeligt, at Arbejdet ikke kan udføres billigere, da „med Undtagelse af Fundamentet og en Del af de gamle Mure alt øvrigt maa bygges op fra ny“. Bygmesteren foreslaar endvidere, at Arbejdet ikke bortliciteres, men at det i Stedet for overdrages Amtmanden at lade det udføre for Overslagssummen, da det maa gøres med megen Omhu og stor Forsigtighed. Opmærksomheden henledes endelig ogsaa paa Porthuset, som er meget forfaldent; den ene Side med Fængslerne, som er meget fugtige og temmelig usikre, truer med at styrte helt sammen. Den lille Bygning maa derfor brydes ned til Grunden og genopføres, hvis den skal blive anvendelig. Ved samme Lejlighed udarbejdedes Tegninger af Facader og Etageplaner, hvoraf den ene gengives her (Fig. 5).

Den 6. Juli 1804 kom den kgl. Resolution om, at Byggearbejderne baade paa Slottet og Portbygningen kunde sættes igang.<sup>25</sup>) Arbejdets Udførelse blev som foreslaaet overdraget til Amtmand Blücher med Bemærkning om, at hvis Overslagssummen paa — nu 6142 Rdl. (for Slottets Vedkommende 5416 og for Porthusets 726) — skulde blive overskredet med nogle Hundrede Rigsdaler, vilde Beløbet kunne godtgøres imod de indsendte Regninger. Samtidig tillodes det, at der for Statens Regning udnævntes en sagkyndig til at føre Tilsyn med Arbejdet; dette Hverv blev overdraget Konduktør Lübckert.

Selve Byggeregnskabet er paabegyndt 16. 2 1805 og afsluttet 12. 2. 1807. Paa Grundlag af det kan man følge Arbej-

<sup>25</sup> Rentekammerets Tyske Forestillinger 1804 (Rigsarkivet).

det i alle Detailler fra Begyndelsen til Enden. Næsten alt det indvendige af Huset blev nedrevet og genopført, hvorved Rumfordelingen ændredes noget. I Bindingsværksvæggene indmuredes 356 nye Murfelter, og nye Skorstene førtes op igennem Huset og de to Taarne. Alle Bjælker og Spær saavel som Gulve og Lofter fornyedes. Ogsaa udadtil skete der store Forandringer. Betydelige Dele af Ydermurene maatte hugges ud og mures af ny; i 1. Etage drejede det sig om 110 [ ] Alen, i det nordvestre Taarn om 115 [ ] Alen og i det sydøstre om 152 [ ] Alen. Trappetaarnet paa Bygningens sydøstre Hjørne blev nedbrudt til 14 Fods Højde og derefter genopført. Svalegangen mellem Taarnene paa Sydfacaden lukkedes nu helt, fik tre store spidsbuede Vinduer og understøttedes af fire nye Egetræsøjler i klassisk Stil, forbundne ved flade Buer, over hvilke der anbragtes en Frise med Tandsnit. Paa Vestsiden opførtes en lille Tilbygning over Nedgangen til den tidligere Fængselskælder i Hjørnetaarnet. Paa Østsiden forsvandt den skæve Tilbygning. Tagets Form ændredes ved Opførelsen af to helt nye, forholdsvis lave Gavle. Hvad der især ændrede Bygningens Karakter var de nye større Vinduer og Døre, der indsattes overalt, samt Taarnenes flade Kobbertage. Ved alle disse Forandringer forsvandt den sidste Illusion af Middelalder helt. Da der endelig viste sig at være en Mængde afskallede Pletter paa de gamle Murdele, der stod tilbage, var det nødvendigt at pudse Ydermurene. De blev herefter overstrøget med en hvidgraa Mælkefarve, indeholdende Olie og Vitriol. Samtidig med denne gennemgribende Restaurering eller Fornydelse af Hovedbygningen genopførtes et helt nyt Porthus ved Indkørslen.

Haandværkernavnene er Murermestrene Jens Jensen Wraae og Christian Munde, Tømrermester Hieronymus Hartung, Snedkerne Lorenz Schüllien, Andreas Jacobsen, Johann Riedel, A. J. Nielsen og A. F. Jacobsen, Smeden Joachim Tyroll samt Malerne Jes Jessen, J. B. Vollquard og Jørgen Petersen Kruhl.

## De enkelte Poster paa Regnskabet er følgende:

Tømrerarbejde: Slottet	1111 Rdl.	46 $\frac{1}{2}$ Sk.
Portbygningen	103 -	24 »
Murerarbejde: Slottet	1608 -	5 »
Portbygningen	130 -	0 »
Snedkerarbejde: Slottet	666 -	42 »
Portbygningen	61 -	12 »
Smedearbejde: Slottet	1652 -	17 »
Portbygningen	95 -	20 »
Glarmesterarbejde m. m.:	445 -	6 »
Mursten, Kalk, Gibs m. v.:	1657 -	31 »
Træ, Søm m. v.:	3293 -	14 $\frac{1}{2}$ »
Malerarbejde:	345 -	47 »
Diverse:	36 -	40 »
Conducteur Lübeckerts Honorar	300 -	0 »

---

Ialt: 11508 Rdl. 17 Sk.

Det er ikke til at undres over, at den voldsomme Overskridelse af Overslaget paa ikke mindre end 5366 Rdl. faldt Rentekammeret stærkt for Brystet. Der maatte adskillige forklarende Skrivelser til, inden Sagen var bragt i Orden. Allerede i Sommeren 1806 havde Amtmanden meddelt, at trods 1 $\frac{1}{2}$  Aars Byggearbejder stod endnu meget tilbage, skønt den anslaaede Pengesum allerede da var forbrugt. Det var et foreløbigt Varselskud. Først efter Fuldførelsen i Foraaret 1807, samtidig med Fremsendelsen af Regnskabet og Bilagene, gives en nærmere Redegørelse for Aarsagerne til Overskridelserne. Amtmanden indleder med en Bemærkning om, at han vil fortie de mange Fortrædeligheder, Haandværkerne har gjort, og kun berøre det ubehagelige Faktum, at Byggeriet langt har overskredet det anslaaede Beløb. Han hævder, at han straks fra Begyndelsen gjorde opmærksom paa, at Istandsættelsen ikke kunde fuldbyrdes for den stipulerede Sum; hvem vilde i det hele taget bestemt have kunnet angive Manglerne ved en saa gammel Bygning, der i det mindste havde staaet i 400 Aar? Det gaar jo ofte saadan, at begynder man først at røre ved et saa gammelt Hus, vil der let ske Ting, som man ikke forud har beregnet. Og det skete netop her. Alle Bjælkerne maatte imod Be-

regning fornyes; paa Østsiden, hvor den skæve Fløj blev nedbrudt (jfr. Fig. 5), maatte et stort Stykke Mur opmures fra ny i samme Tykkelse som de øvrige Sidemure, nemlig 2 Al. 6 T.; Tagstenene havde ikke som beregnet kunnet anvendes igen bl. a. fordi Haandværkerne ikke forstod at behandle og lægge dem ordentligt. En af de største Vanskeligheder havde i det hele taget været Mangelen paa dygtige Haandværkere i Aabenraa. Amtmanden forsøger til Slut at berolige de Herrer Embedsmænd i Rentekammeret med Forsikringen om, at nu er Slottet da ogsaa saa godt som nyt. I det indre er der ikke bevaret noget gammelt mere, og i det ydre er kun en lille Del af de gamle Mure samt Fundamentet tilbage. Huset er bekvemt indrettet, og i mange Aar vil der ikke blive Udgifter paa det. Endnu staar ganske vist Væggene kun kalkede, men Amtmanden paatager sig gerne for egen Bekostning at lade dem male eller tapetsere, efterhaanden som de bliver tørre! Iøvrigt er der intet gjort, som ikke var absolut nødvendigt, og han indestaar for, at alt hvad Regningerne lyder paa, ikke blot er blevet rigtigt leveret, men ogsaa rigtigt anvendt. Endelig beder han om, at Pengene maa blive anvist snarest muligt, for at Haandværkere og Leverandører ikke, som det er sket et Par Gange, skal nødsages til at gøre deres Krav gældende ad Rettens Vej.

C. F. Hansen, der herefter anmodes om at indsende sine Bemærkninger i Sagen, støtter Amtmandens Forklaringer paa det varmeste. Han supplerer med Oplysninger om, at da Bjælkerne havde vist sig at være forbundet til Murene med svære Jernankre, havde store Murstykker efter Bjælkernes Nedtagelse maattet fornyes. Materialerne i Aabenraa havde været ualmindelig dyre, og gode Materialer næsten ikke til at faa. Som mere uafhængig af de lokale Forhold kan han ogsaa bedre hamre løs paa de stedlige Skavanker. Haandværkerne i Aabenraa, siger han, kunde slet ikke bruges, — de var ualmindelig slette, og Tilkaldelsen af Haandværkere fra andre Byer havde fordyret Arbejdet meget. Han bevidner, at Amtmanden har gjort sig alle mulige Anstrengelser, og at der er udvist den største

Sparsommelighed. I et og alt kan han underskrive de af Kammerherre Blücher anførte Grunde til den voldsomme Overskridelse. Hans Indlæg munder ud i et Forslag om, at Konduktørens Honorar forhøjes til 500 Rdl. (i Stedet for 300), samt at der gives ham en Rejsegodtgørelse paa 50 Rdl., et Forslag, som ogsaa bevilges.

Hvilket Besvær, Haandværkerne havde med at faa deres Tilgodehavender udbetalt, faar man et lille Indtryk af gennem nogle Henvendelser til Rentekammeret i Sommeren 1807. Murermester Jens Jensen Wraae og Smedemester Tyroll klager over, at de stadig bliver holdt hen; deres Kreditorer er ved at blive nærgaaende, og Skatterne er de ude af Stand til at betale, hvorfor de trues med Udpantning. Pastor Hoeck i Stubbæk, der har leveret Sten fra sit Teglværk, anmoder om, at det skyldige Beløb maa anvises ham med et Aars Renter, eller at man vil billige, at han inddriver Pengene ad retslig Vej ved at stævne Køberen, Amtmand Blücher.

Endelig i Oktober 1807 faar Amtmanden Tilladelse til at anvise de endnu skyldige Beløb, ialt 4899 Rdl. 17 Sk., og Byggesagen maa dermed betragtes som afsluttet. Brundlund Slot havde dermed faaet det Udseende og den Indretning, som i alt væsentligt er bevaret til vore Dage. Facaden mod Syd er dog blevet en Del ændret siden; bl. a. ved en nylig opsat Balustrade over den søjlebaarne Corridor. Som Fig. 5 viser, havde denne oprindeligt et skraat Tag. Af væsentlige Ændringer i Anlægget kan desuden nævnes Forhøjelsen af Portbygningen med endnu en Etage ca. 1825, samt Nedrivningen af „det nye Hus“ (Arkivbygningen) i 1934.

Brundlund fremtræder da nu i Hovedsagen som et Værk af en af vort Lands store Arkitekter, Christian Frederik Hansen<sup>24)</sup>, der forresten var af sønderjydsk Slægt, idet hans Fader

---

<sup>24)</sup> Selv i de kronologiske Oeuvre-Fortegnelser i de nyeste Publikationer om C. F. Hansen (Jørn Rubow: C. F. Hansens Arkitektur (1936) og Werner Jakstein: Landesbaumeister Christian Friedrich Hansen (1937)) er hans Ombygning af Brundlund Slot end ikke nævnt.

var født i Husum. Hverken i Originalitet eller i Størrelse kan det ombyggede Slot tilnærmelsesvis staa Maal med de velkendte Bygningsværker, han iøvrigt er Mester for. Det kan være nok at minde om det gamle Raad- og Domhus, samt Frue Kirke i København, eller Rækken af Rigmandspalæer i Altona. Som Bygmesteren selv udtaler, har han betragtet Arbejdet her som en bunden Opgave, hvis Løsning i mangt og meget maatte være bestemt af Hensynet til det gamle Slot. Bevarelsen af Bygningens „gotiske Form, som passer saa smukt med dens romantiske Beliggenhed“ var hans Ledemotiv. Man kan diskutere, hvorvidt Opgaven er lykkedes; kun faa vil finde, at den har fundet en lykkelig Løsning. Med Rette kan Bygmesteren hævde, at Formen er den gamle, men til Gengæld er Iklædningen næsten ny fra Top til Taa. Og den friserede, klassicistiske Dragt klæder naturligt nok ikke det gamle middelalderlige Hus særlig godt.

Men trods alt er Brundlund dog, med sit gamle Fundament og med Dele af sine gamle Ydermure, endnu et Levn fra Dronning Margrethes Tid.

---